

**Започатковуючи рубрику "Мандри Україною",
редколегія журналу сподівається, що цікаві та оригінальні нариси
про пам'ятки України та розповіді про мандри наших співгромадян
покличуть читачів у подорож, принаймні сторінками журналу...**

УКРАЇНСЬКІ ПЕРЛИНИ

Андрій Івченко

к. геогр. н., с.н.с., Інститут географії НАН України

Україна — одна з найбільших європейських країн. Терени сучасної України складаються з прадавніх етнічних земель, просторів, завойованих Російською імперією в численних війнах з Туреччиною, та територій, що увійшли до складу держави в результаті повоєнного розподілу Європи. **Досить складна історія України на перетині ареалів поширення православ'я, католицизму та ісламу значною мірою визначає її сучасну ментальну неоднорідність і своєрідну культурологічну привабливість.**

Кожен міністр незалежної України, що мав опікуватися туризмом, починав своє перше інтерв'ю з незаперечного аксіоматичного визнання величезного потенціалу очолюваної ним галузі. Але й досі до туристичного буму справа так і не дійшла... Виходячи з того, що туризм і мандри — брати-близнюки, спробуємо з'ясувати: в чому ж полягає мандрівна привабливість України і чи існує вона взагалі? Для цього спробуємо розглянути природно-рукотворний пам'ятковий потенціал України і визначити найбільш привабливі елементи, що можуть зацікавити мандрівників.

Всі пам'ятки будь-якої країни можна поділити на природні і створені людиною.

Чарівні простори, що й розташовані у приємних і навіть комфортних кліматичних умовах, є найбільшою окрасою України. Про "мальовничість України" не говорив, мабуть, лише сліпий. Передусім пригадують пишні краєвиди невеличких і затишних Карпатських [01] та Кримських гір, хоча родзинка неперевершеності суто українського краєвиду безумовно прихована на неозорих рівнинних просторах. Тут серед широких низин, пагорбів та кряжів головними діючими особами по створенню мальовничого пейзажу, від якого просто перехоплює подих, постають струмки, річечки, ріки.

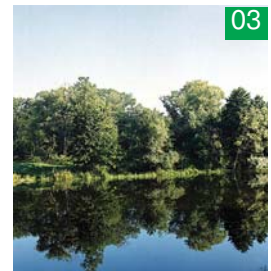
Педантичні гідрологи ще в середині минулого сторіччя підраховували, що територією України несуть воду понад сімдесят тисяч річок. Переважна їх більшість не перевищує навіть 10 кілометрів, а кількість тих, що довше 50, сягає близько

чотирьохсот. Але чи можна виміряти красу кілометрами? Хіба 88-кілометровий Кальчик (на берегах якого наші далекі предки в 1223 році побили перші загоны Батієвої орди), котрий тисячоліттями торував собі шлях в гранітах Приазов'я на Донеччині [02], менш привабливий і

мальовничий, ніж повільно-плинний, майже 700-кілометровий Псел, на березі якого [03] творив свого "Коваля Вакулу" видатний Петро Чайковський.

Невдячна справа з'ясувати, який краєвид кращий чи приємніший. Своєрідність мальовничості краю і окремої особистості, що її сприймає, створюють безліч варіантів.

Тому сперечатися, який пейзаж приємніший, це те ж саме, що й вирішувати, яка страва смачніша. На жаль, ми дуже погано знаємо свою країну і навіть у фахівців неодмінно виникають проблеми з візуальною ідентифікацією окремих (хоча і характерних) куточків природи. Подорожуючи рівнинами України [04], важко гарантовано

передбачити, який саме краєвид постане перед очима через декілька кілометрів шляху. Інтрига, що постійно зберігається в пошуках природної мальовничості, поволі переростає у безперечну

впевненість у пейзажному розмаїтті українського суходолу, здатному задовольнити найприскіпливіші естетичні смаки [05].

05

Широка неосяжна долина Дніпра з безліччю приток на будь-який смак. Саме пейзажі поважно плінних (а подекуди — дуже стрімких) лівих притоків Дніпра — Десни, Сули, Псла [06] і

06

Ворскли, які навпростець перетинають Дніпровсько-Донецьку западину, часто приймають за еталон українського рівнинного краєвиду. Не менш ефектні праві притоки — Тетерів [07], Рось [08], Тясмин та інші, річища яких прокладені у

07

08

здавалося б нездоланих породах Українського кристалічного щита, що утворили Придніпровську височину. Справжніми перлинами мальовничих краєвидів є долини головних річок Галичини і Поділля — Дністра [09] та Південного Бугу. Починаючи з протерозою, в цих найдавніших

09

кристалічних утвореннях Землі Південний Буг формує низку фантастично привабливих пейзажів, яким могли б позаздрити (а можливо, саме тут вони діставали натхнення) визнані ландшафтні архітектори минулого, що у так званому

"англійському стилі" створювали шедеври садово-паркового мистецтва — "Софіївку" [10], "Олександрію", "Тростянець" та ін. Хоча і важко визначити на теренах України найпривабливішу річкову долину, але неформальним лідером безумовно є Дністер [11] і його численні, немов під лінійку витягнуті з півночі

10

11

на південь ліві притоки — Серет, Смотрич, Ущиця і славнозвісний Збруч, долиною якого понад сто років проходив кордон між двома наймогутнішими імперіями Європи. Глибокі, інколи каньйоноподібні долини з урвистими схилами, прикрашеними фортецями або їх мальовничими руїнами, — безумовно є одними з найпривабливіших куточків України. Навіть зухвале людське втручання в природне середовище — будівництво Дністровської ГЕС і створення водосховища, яке здавалося б мало поставити хрест на всій цій красі і сплюндрувати її, несподівано надало Середньому Придністров'ю [12] неочікуваного додаткового шарму і ще більш підкреслило неперевершеність місцевих краєвидів.

12

Далі, дотримуючись жанру подання географічної інформації, варто згадати неповторну красу польських річок Горині і Случі [13], мальовничу

13

перлину українського сходу — Сіверський Донець і вражаючі аскетичною красою річкові долини Північного Причорномор'я. При бажанні можна провести окреме напівмістичне дослідження, предметом якого буде зв'язок між творчим натхненням видатних особистостей та мальовничою українською природою. Фантазуючи, можна знайти витoki буремного характеру Тараса

Шевченка в стрімких ярах Черкащини, авантюричних вчинків Олекси Довбуша у водоспадах і перекатах карпатських річок [14] та іронічності Івана

Котляревського в химерній звивистості Ворскли. Проте є стільки ж і протиріч, котрі не дозволяють пов'язати розсудливість Михайла Коцюбинського зі стрімкими річковими долинами Поділля або творчий неспокій Олександра Довженка з поважно-зачарованою Десною.

Мальовничість української природи наштовхує на досить простий висновок. Першим і для багатьох, можливо, найважливішим кроком для її розкриття могла б стати тотальна (навіть агресивна — на догоду часу) популяризація розмаїття українського краєвиду. Згодом вона дала б можливість пересічному громадянину ідентифікувати окремі характерні куточки України за звичними природними особливостями та робити це настільки впевнено, наскільки зараз упізнають, наприклад, американські пам'ятники природи — Великий каньйон або Ніагарський водоспад.

Майже всі визначні природні пам'ятники України захищені державою. Вони є складавою біосферних і природних заповідників, національних і регіональних природних парків та цілої низки заповідних природних пам'ятників різного рангу — комплексних, ландшафтних, геологічних, гідрологічних, лісових, ботанічних, зоологічних тощо. Більшість з них набула охоронного статусу ще 30—50 років тому, але процес надання такого статусу новим об'єктам та зміни статусу вже існуючих триває. До заслужуваних на увагу природних об'єктів можна віднести природні музеї, зоопарки країни і приховані у земних надрах печери.

Щодо багатства і унікальності історико-культурної спадщини Україна теж є не останньою у світі. І хоча її терени не раз ставали ареною протистояння у релігійних, світових і локальних війнах, немало пам'яток збереглося. Це і археологічні, і етнографічні, і культові, і архітектурні, і монументально-образотворчі шедеври. Серед археологічних пам'яток варті уваги найдавніша ранньопалеолітична стоянка (біля 500 000 років тому) біля містечка Королеве у долині річки Тиси на Закарпатті, що стала своєрідною європейською археологічно-геологічною Меккою; найвідоміше підньопалеолітичне Мізинське поселення (20 000

років до н.е.) на березі Десни — одне з найбільш визначних археологічних знахідок в Україні; низка неолітичних поселень землеробських племен (що існували 3500—1700 років до н.е.) [15] т. з. трипільської культури, в носіях якої політично помірковані сучасні дослідники намагаються углядіти національні риси нинішніх українців.

У низці привабливих археологічних пам'яток України, заслужуваних на увагу мандрівників, є і залишки перших давньогрецьких колоній у Північному Причорномор'ї — давніх міст Ольвія [16], і Тіра [17], заснованих у середині VI ст. до н. е.

на берегах відповідно Бузького і Дністровського лиманів. За довгі сторіччя свого існування Тіра знала зльоти і падіння, благодатні часи вигідної торгівлі і спустошливі руйнування, але життя тут ніколи не припинялося, завдяки чому її спадкоємець — місто Білгород-Дністровський був внесений ЮНЕСКО в список десяти найдавніших міст світу, котрі зберігали безперервне існування. Серед давньогрецьких міст на берегах Кримського півострова слід назвати Керкінітиду (сучасну Євпаторію), Пантікапей (Керч), Кафу (Феодосію), Херсонес (Севастополь) та інші.

У Криму збереглися і найдавніші в країні створені природою і людиною архітектурні пам'ятки — печерні міста у Качинському (руїни монастиря Качі-Кальон, городища Киз-Кермен і Тепе-Кермен [18]) і

Бельбецькому (Мангуп, Ескі-Кермен, залишки Сьюренської фортеці і печерного монастиря Челтер-Коба та ін.) каньйонах та у долині річки Чурук-Су (Чуфут-Кале). Їхнє виникнення датується VIII ст. Для кожної окремої споруди характерне винахідливе використання природних особливостей будови річкових долин, що глибоко прорізали внутрішнє пасмо Кримських гір [19].

19

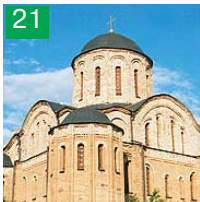

Пам'ятки архітектури України віддзеркалюють бурхливу і неоднозначну історію її розвитку. Систематизація споруд, що збереглися, за призначенням на військові, громадські та культові дає змогу чітко окреслити кордони держав, які існували на сучасних українських землях. Найдавнішими будівлями (хоча їх аутентичність і викликає певні сумніви) вважаються православні культові споруди часів Київської Русі, що збереглися у Чернігові [20], Овручі [21], Острі [22], Галичі.

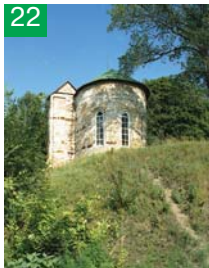
20

21

22

Найбільша кількість архітектурних пам'яток знаходиться в землях колишніх польських кресів Речі Посполитої, східних регіонах Австро—Угорської імперії та північних володіннях молдовських та румунських господарів. Тут збереглися десятки середньовічних фортець, серед яких найбільш відомими і доглянутими є Кам'янець-Подільська [23], Хотинська [24],

23

24

Луцька [25], Дубенська [26], Ужгородська,

25

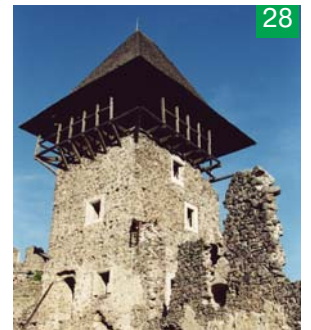
26

Мукачівська [27] та ін., більша частина з яких, на жаль, це — лише мальовничі руїни, котрі потребують реставрації [28].

27

28

На Правобережній Україні збереглося багато визначних православних, греко- і римо-католицьких, а також іудейських культових споруд. Релігійне протистояння католицької та ортодоксальної християнських церков у XVII—XIX ст. знайшло цікаве відображення в архітектурі. Час від часу культові споруди змінювали своїх власників, а відтак і зовнішній вигляд, в результаті чого створився своєрідний католицько-православний "проміжний" стиль. Такі перероблені еkleктичні культові споруди можна зустріти у Межиричі [29], Корці, Вінниці і навіть у

29

30

Почаївській лаврі [30].

Південь сучасної України почав інтенсивно заселятися і розвиватися після низки російсько-турецьких війн. Тому на просторах колишнього Дикого поля практично неможливо знайти архітектурних пам'яток, давніших за 250 років.

Можуть зацікавити мандрівників і різноманітні українські архітектурні споруди громадського призначення. Серед них будівлі міських ратуш [31], палаців [32], банків,

32

готелів, театрів [33],

31

33

прибуткових домів, громадських і навчальних закладів, млинів і сотень маєтків з чудовими

34

затишними парками [34]. Монументальне образотворче мистецтво в Україні репрезентоване кам'яними "бабами", залишеними по безкрайніх степах прадавніми кочовими народами.[35].

35

А ось збережених монументів дорядянського періоду налічується значно менше, ніж кам'яних істуканів кочівників. Серед них можна назвати і відомий приватний пам'ятник знахідці скелету мамонта [36], біля якого Президент України, за його спогадами, пас корів у дитинстві .

36

Наводити приклади цікавих і можливих мандрівок Україною можна ще довго. Мабуть, урядовці, роблячи свої заяви, були щирі щодо безмежності потенціалу України в царині туризму та мандрів.

Наша країна нагадує видатний мистецький музей світу, колекцію якого можна вивчати все життя, але часу все одно не вистачить. Так і мандрувати великою країною можна все життя.